

Városunk

Budapesti Honismereti Híradó

XXVIII. évfolyam 4. szám

Közgyűjteményekben ingyenes

2025. október

A „második alapító”

Gróf Vigyázó Ferenc és hagyatéka

•••• Ádám Ferenc

Kétszáz éve, 1825. november 3-án, a pozsonyi országgyűlésen gróf Széchenyi István nagylelkű felajánlást tett a Magyar Tudós Társaság megalapítása érdekében. Példáját többen követték. E nemes gesztus dátumát tekintjük ma a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) születésnapjának. A honi tudomány legjelentősebb intézményének működtetése azonban nem volt mindig problémamentes. Így volt az első világháború után is, amikor szinte teljesen ellehetetlenült.

Az Akadémia a tevékenységéhez szükséges anyagi forrásokat adományok, alapítványok, befektetések segítségével biztosította. Ilyen volt például a Vigyázó-család 1895-ös, 20 000 aranykoronás adományából létrejött alapítvány, amelynek kamataiból jutalomdíjat hoztak létre. Akadémiánk vagyona a háború alatt elvesztett mivel vezetősége 1916–1918 között azt hadikölcsönbe fektette. A 4 millió arany koronányi összeg 1920-ban már teljesen elinflálódott. Ugyan igyekezett segítséget nyújtani a magyar kormány: az Akadémia megalapításának 100. évfordulóján évi 120 000 pengő állandó államsegélyt szavaztak meg. Ez azonban nagyjából csak a székház dologi kiadásaira, az alkalmazottak fizetésére és néhány kötelezően ellátandó feladat finanszírozására volt elegendő.

Gróf Vigyázó Ferenc haláláról 1928 júliusának végén a magyar nyelvű újságok címdalukon tudósítottak. Pár nappal később már az volt a szenzáció, hogy hatalmas összeget örökölt tőle az MTA. Az *Amerikai Magyar Népszava* egyenesen azt címet adta tudósításának a végrendelet felbontása után, hogy *A világ leggazdagabb akadémiaja lett a Magyar Tudományos Akadémia.*

Foto: wikipédia

Foto: Erdős Renée Ház

Foto: MTA/Johann Nepomuk Ender – Borúra derű című festménye

1928-ban, az Akadémia nyári szünet utáni első ülésén Berzeviczy Albert elnök Vigyázó Ferenc tettét az alapító Széchenyiéhez hasonlította. Ebben az időben a grófot sokszor úgy emlegették: ő az MTA második alapítója.

Hozzá tartozik a történethez, hogy először Vigyázó Ferenc édesapja, gróf Vigyázó Sándor végrendelezett úgy 1919-ben, hogy ha a fia nem nőül meg, egész vagyonát az Akadémiára hagyja. Ezt Ferenc nem tagadta meg, apja halálakor, 1921-ben, és amikor édesanyja, báró Podmaniczky Zsuzsanna elhunyt, 1923-ban, közjegyző előtt is megerősítette szülei végrendeletét.

Több tucat pert, adósságot is örökölt az MTA az örökséggel együtt. Azonban a vagyon, a kötelezettségek teljesítése, a perek lezajlása után is jelentős maradt. A megmaradt örökség a közel 40 000-ből a perek után kb. 25 000 katasztrális holdra olvadó földbirtokból, (amelyhez még 2590 hold erdő is járult Románia területén), 2 pesti bérházból, 4 kastélyból, értékes képző- és iparművészeti alkotásokból, műtárgyakból és 17 000 kötetes könyvtárból állt.

Több tucat pert, adósságot is örökölt az MTA az örökséggel együtt. Azonban a vagyon, a kötelezettségek teljesítése, a perek lezajlása után is jelentős maradt. A megmaradt örökség a közel 40 000-ből a perek után kb. 25 000 katasztrális holdra olvadó földbirtokból, (amelyhez még 2590 hold erdő is járult Románia területén), 2 pesti bérházból, 4 kastélyból, értékes képző- és iparművészeti alkotásokból, műtárgyakból és 17 000 kötetes könyvtárból állt.

Az Akadémia igyekezett feleslően bánni az örökséggel. A rákoskeresztúri birtok területén például többször is parcelláztak, így alakult ki a Vigyázó-telep (ma Régiakadémia-telep), az Akadémia újtelep (akkor Podmaniczky-telep) és részben a Zsuzsannatelep, (igaz, ennek a története már a Nagyatádi Szabó-féle földreformmal elkezdődött). 1935 májusában pedig a rákoskeresztúri kastélyban megnyílt az MTA Bárány Podmaniczky és gróf Vigyázó Családi Múzeuma. A végrendelet rendelkezésének megfelelően, örök időkre létrehozott múzeum 1944 végéig működhetett. Megmaradt kincseinek egy részét 2008-ban láthatta újra a közönség Rákosmentén, az Erdős Renée Házban.

Gróf Széchenyi István 1831-ben rendelte meg az allegorikus festményt az Akadémia címerének szánva – 1834-ben az intézménynek adományozta, ma az MTA jelképe/logója. Felül az Akadémia két alapítója, Széchenyi (1836) és Vigyázó (1925 körül)

Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • Print: ISSN 1418-4273 • Online: ISSN 2732-1681

Csak ezekért!

Költő, akadémikus, főtitkár

Arany János és a Magyar Tudományos Akadémia

•••• Buda Attila

Kapcsolatai Arany Jánosnak a Magyar Tudományos Akadémiával, a hivatali létről szerzett tapasztalatai nem a titoknoksággal kezdődtek. A szabadságharc előtt *Toldi* sikere és olva-

nek visszaállítására kudarcot vallott, az évtized második fele a provizórium lazulását hozta. A kiegyezés létrejöttében közrejátszottak a külpolitikai események is, a politikai-társadalmi-gazdasági változások a hivatali életet sem hagyták változatlanul. Ennek volt egyik következménye, hogy 1869-ben Arany közreműködésével az akadémia vezetése megváltoztatta a működést addig korlátozó jogszabályokat, s a tagságot az arisztokraták mellett kinyitotta a polgári származású tudósok előtt is.

Titkárként Arany Jánosnak, majd néhány év múlva főtitkárként más körülmények között, de a már ismert hivatali munkát kellett végeznie. Az ő feladata volt az intézményi levelezéssel egybefüggő ügyintézés: a postabontás, az iktatás, a válaszok megírása. Emellett a kapcsolattartás az akadémia tagjaival és vendégeivel, az ülések megszervezése, a jegyzőkönyvek vezetése, a pénzügyek intézése. Emellett például szakmai bírálatot gyakorolt az akadémiai lapok szerkesztőjeként, kiadványok ügyeivel foglalkozott. Természetesen nem egyedül, voltak segítőtársai – akiket a hivatali kötelesség éppen úgy túlterhelte, mint őt is.

Ráadásul titkári munkája megkezdése után nem sokkal, 1865 decemberében meghalt lánya, Juliska. A hirtelen és váratlan veszteség rendkívüli mértékben megviselte, *Juliska emlékezete* című versét sem tudta befejezni, négy sor után így zárta: „Nagyon fáj! Nem megy!” Alapjában búra hajló személyiségének talán feloldás is lehetett a hivatali kötelességek sora, még akkor is, ha egy-egy titkárként meghallgatott előadás ilyen sorokra fakasztotta – ugyanabban az évben:

Jaj, biz ez a nevelészet
Csak *piano* nevel észet,
Írójának neve lesz et-
től nem nagyra nevelészet.
Az ívszámot nevelé, *sed*
Mindent; mi nem *new*, elészed.

Mint az Akadémia titkáranak, a Duna parti épületben az állással szolgálati lakás is járt volna neki. Ezt azonban rajta kívül álló ok miatt nem foglalhatta el, ezért az első években a Kálvin térhez közel, az Üllői út elején bérelt egy lakást. 1865-ben Pest, Buda és Óbuda még három külön város volt, a ház a pesti belvárost körülvevő városfal háza volt – innen járt naponta a belvárosi utcákon, a Duna-parton a munkahelyéig. Két évvel később, a kiegyezés évében foglalta el az Akadémia épületében lévő lakást.

A titkári teendők gyakorlása Arany ötvenes-hatvanas éveire esett. Egészségének romlása, a feladatok és kötelezettségek súlya miatt 1876-ban le akart mondani a

sottsága alapozta meg ismertségét, amit az önkényi évei után, a neoabszolutizmus évei alatt született versei, prózai írásai erősítettek meg. Az 1850-es évek elejétől a nagykőrösi gimnázium tanára lett, az iskolai környezet nem csak a tanítványokhoz közelítette, de az oktatással kapcsolatos ügyviteli körülményekbe is beavatta. Még nagykőrösi tanár volt 1858-ban, amikor az Akadémia rendes taggá választotta.

Ez az elismerés arra sarkallta, hogy mozduljon ki elvonultságából, s a következő évtized elején, miután a Kisfaludy Társaság igazgatójává választották, felköltözött Pestre. 1865-ben újabb elismerés érte, a Magyar Tudományos Akadémia titkára lett. Bár az 1860–1861-es próbálkozás Magyarország alkotmányos rendjé-

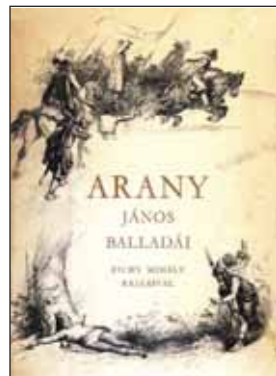
**Arany Jánosról
Barabás Miklós
festménye
(1865)**

Fotó: idővonal.mta.hu/arany-janos

Fotó: BFL/Kösz György

**Az Akadémia
palotája
és bérháza
1890 körül (részlet)**

tisztségről, de csak három évvel később teljesülhetett kívánsága. Munkahelye felajánlotta, hogy lakását és fizetését tartsa meg – utóbbit az egykori főtitkár nem kérte. Tiszteletbeli akadémiai titkári címet kapott, utóda *Fraknói Vilmos* (római katolikus főpap, történész, akadémikus – a szerk.) lett.

Akadémikus és államférfi

150 éve született Klebelsberg Kuno

•••• Gábrriel Tibor

Kerítésre kihelyezett tablók sora készítette április 30-tól megállásra a Magyar Művészeti Akadémia Andrassy úti irodaháza előtt sétálókat. A *Klebelsberg 150* kültéri tablókiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum anyagait fel-

Fotó: BHT

használva a 20. század legjelentősebb magyar művelődéspolitikusa, a 150 éve született gróf Klebelsberg Kuno (1875–1932) a második Bethlen kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere életét és munkásságát, mutatta be.

Emlékét Budapest II. kerületében kiemelten őrzik: a Pesthidegkúti Városrészi Önkormányzat 1992-ben alapított Klebelsberg-díját minden novemberben a Klebelsberg Napon adják át, 2005-től a pesthidegkúti Ófaluban a Klebelsberg Kultúrkúria a hajdani Klebelsberg-birtokhoz tartozó területen működik, és nevét viseli a Szabadság utcai Klebelsberg Kuno Általános Iskola és Gimnázium is.

Klebelsberg apai ágon grófi katonacsaládból, anyai ágon nemesi családból származott. A székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnázium után jogi tanulmányait a budapesti, müncheni, berlini egyetemeken és a Sorbonne-on folytatva 1898-ban Budapesten államtudományi területből doktorált. Pályafutása során minisztériumi középvezető, bíró, egyetemi tanár, államtitkár volt, 1916-tól egyben országgyűlési képviselő is. 1921-ben az első Bethlen kormányban belügyminiszter, 1922-től 1931-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A Magyar Tudományos Akadémia 1922. évi tagajánlásában a levelező tagozat II. osztálya tiszteletbeli tagságára terjesztették fel. Klebelsberg, mint a Magyar Történelmi Társulat elnökét, belügyminisztert a korszak kilenc (!) ismert akadémikusa ajánlotta: „(...) Gróf Klebelsberg Kuno egész pályáját annak a magyar nemzeti eszmének fáradozatlan és sikereiben gazdag szolgálata hatja át, melynek kultusza Akadémiánknak is a legnemesebb hagyománya. Mint a miniszterelnökség fiatal tisztviselője, olyan munkakört teremtett magának, mely addig egészen gondozatlan volt: az idegenbe szakadt magyarság nyelvi, kulturális és gazdasági védelmét. (...) részben befejezett alkotásai: a konstantinápolyi magyar tudományos intézet megszervezése, a népoktatás függő kérdéseinek törvénytervezetbe foglalása, az iskolátlan magyar Alföld szétszórta tanyavilága részére népinternátusok szervezése, a tanoncoktatás fejlesztése stb.: mind bizonyosságai Klebelsberg kezdeményező erejének, s a kultúra elmélyítésére irányuló törekvéseinek. Ugyanez idő tájt (1917) a Magyar Történelmi Társulat elnöki tiszttét ajánlották föl neki. E Társulat elnöki székéből elhangzott első

tala megszervezett ezen vállalkozás hosszú időre szóló programja lesz a magyar történelmi kutatásnak. (...) E Társulat elnöki székén kifejtett nagyszabású működésének egyik értékes eredménye a bécsi magyar Történelmi Intézet, melyet úgyszólván állami támogatás nélkül,

általa szívós kitarással egybegyűjtött anyagi eszközökkel tart fenn (...)”

Kultuszminiszterként is maradandót alkotott máig kiható oktatás- és kultúrpolitikája kialakításával. A közoktatási hálózatot alsó, közép és felső szinten is megreformálva a magyar társadalom minden rétege számára lehetővé tette a művelődést. Emellett kiemelten fontosnak tartotta a magyar tudományos élet intézményeinek anyagi és szellemi fejlesztését. A külföldi magyar tudományos intézetek, a Collegium Hungaricumok létrehozásával a hazai és külföldi tudományos élet jelentős bázisait teremtette meg. Kultuszminiszterként gondot fordított a magyar nemzet szellemi (egyházak) és testi (sport) fejlesztésére is. Munkássága, konzervatív értékrendszere, antibolsevizmusa miatt életében ellenfelei személyiségét kritizálták, azonban halála után 1945-ig általános megbecsülés övezte.

Klebelsberg Kuno
1925 körül

Fotó: MNM/Czvek Gyula

A kultuszminiszter
pesthidegkúti kúriája könyvtárában
(1930-as évek elején)

szava rámutat már történetírásunk egyik eddig elhanyagolt feladatára: az újabkori magyar történetírás kútfoi kiadásának szükségére. Az ő kezdeményezésére és ál-

A Korányi-klinikán 1932. október 11-én szívroham vetett véget életének. Klebelsberg a Nemzeti Múzeum nagycsarnokában ravatalozták fel, 1932. október 12-én ravatalánál gróf Bethlen István búcsúztatójában hangzott el: „A háború után a magyar kultúra minden követ Te raktad le.”

Lelkész és akadémikus

Zoológus, ornitológus és muzeológus volt

••• Széman Richárd

A Nógrád vármegyei Ábel-Lehotán született 1799-ben *Petényi Salamon János*. Apja, *Petényi Gábor* evangélikus lelkész, földbirtokos, neves keletkutató, exegéta (biblia-magyarázó) volt. Iskolai tanulmányait Losoncon, Besztercebányán, majd Selmecbányán végezte. Besztercebányán kezdte el-sajátítani a madárkitömés és preparálás mesterségét. Selmecről

Pozsonyba került úgynevezett bölcsészeti tanfolyamra, majd apja hivatását követve lelkései tanulmányait Bécsben végezte el...

1826-ban elvállalta a Cinkotán felajánlott lelkései állást, valószínűleg azért, mert Pest és ezáltal a Nemzeti Múzeum természettani gyűjteményének közelébe kerülhetett. Cinkotán a vidék madarait, emlőseit tanulmányozta. Hosszasan vizsgálta a fogas vakony (földi kutya) életét.

Herman Ottó Petényi életrajzában bőven ír a cinkotai évekről: „(...) Noha eklézsiája gazdag jövedelmet hajtott, helyzetével mégis elégedetlen volt. Kizárólag a természettudományoknak élni – ez volt vágya, amelyen ébren, úgy mint álmában csüggött. (...) Cinkotai papsága idejében fedezte föl Peszérén és Pusztá-Billén a kék vércse tojásait s e madár viselkedését is itt vette tüzetes megfigyelés alá. (...) Irodalmi tevékenységének első zsongéja is cinkotai tartózkodása idejére esik, mégpedig 1830-ra, amikor is a kék vércséről és a *Glareolatorquatar* (sziki csér – a szerző) szóló észleletei – Brehm bemutató sorai kíséretében (...) jelentek meg.”

1833-ban állását feladta, s Pestre költözött, hogy minden idejét a tudománynak szentelhesse. 1834-ben a Magyar Nemzeti Múzeum állattárának felügyelőjévé nevezték ki, de lelkésként is tevékenykedett. Rendezte a múzeum madártani anyagát, saját gyűjteményét is a múzeumnak adományozta.

Petényi cinkotai lelkéslakja 1868-ban

megcselekedte, még pedig ugyanazzal a kézzel, a mellyel nekik az »Úr vacsoráját« osztogatja! Zúgolódní kezdtek: az »Úr asztala« hívők nélkül maradt: a szerencsétlenség megesett és Petényi – ment.”

Mindkét hivatását komolyan véve Petényi Salamon János hosszú búcsúlevelet írt cinkotai híveinek, amiben töretlen hitű prédikatori retorikával magyarázza meg döntését, miért választja fő munkájának a természet vizsgálatát: „(...) Bennünket Isten egyházának szent köteléke 7 évig és 2 hónapig kötött össze, úgy hogy ezt a köteléket soha el nem szakíthatjuk, egymásról soha meg nem feledkezhetünk. (...) Az első kinyilatkoztatás könyve a Szentírás, az örök igazságoknak és Isten kegyelmének a könyve, a másik kinyilatkoztatás könyve az egész természet, Isten hatalmának, bölcsességének, jóságának és dicsőségének élő könyve, amely minden ember szeme előtt és mi mindnyájunk előtt örökké tárva van. (...) Ilyen értelemben állítom én, hogy amikor a természettudománynak adom át magamat, nem szüntem meg, sőt ezentúl annál inkább leszek: 1. Isten hatalmának hirdetője! (...)”

Ezután is tovább járta az országot, mindenütt kedvenc madarai és a természet leírásának, a gyűjtésnek szentelve idejét – a magyar tudományos madártan megalapítója. Életében 290 madarat határozott meg, szárazföldi-, futó-, gázlómadarakat. Je-

lentős munkája a mintegy ezer népies madárnév gyűjtése. Hal-kutatással (3 fajt, 49 alfajt határozott meg) és paleontológiával (összeállította a hazai fosszilis állatok jegyzékét) is foglalkozott,

A Magyar Tudományos Akadémia 1846. december 18-án levelező tagjává választotta. 1850-től betegsége miatt egyre kevesebbet dolgozott, fiókjában álló kincsesbányáját, írásait, jegyzeteit nem tudta egységes kötetbe gyűjteni, bár német nyelven kapott ajánlatot ezek kiadására, de meggyőződése volt, hogy mindenekelőtt magyar nemzetét hivatott szolgálni, ezért magyar nyelven kell kiadni azokat.

Hosszas betegség után, 1855. október 5-én hunyt el. Sírfeliratán többek közt ez áll: „Az Úrnak imáit hozta áldozatul, a természetnek önmagát.”

Foto: wikimedia

Petényi Salamon János

Foto: Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Foto: wikimedia

Emlékét a XVI. kerületben a róla elnevezett arborétum és a Helytörténeti Fasorban ültetett gesztenyefa őrzi

Újpestiek szolgálatában

A 125 éves mai városháza létrehozásáról

•••• Rojkó Annamária

Ma is eredeti funkcióját látja el az egykori újpesti község-háza épülete: a település lakói e falak között intézik ügyeiket. A község-háza építését felkaroló korabeli vezetők: Újpest legelső országgyűlési képviselője *Wolfner Tivadar*, *Zsoldos János* közigazgatási jegyző, *Tanos Pál* bíró és nem utolsósorban *gróf Károlyi Sándor*, a terület földbirtokosa felülemelkedve a komoly vitákon és a látszatbotrányokon, keresztülvitték és megvalósították nagyszabású tervüket. Az idő őket igazolta.

A Templom (ma: Szent István) térre emelt község-háza a piac területéből kiszakított telekrészre épült. A képviselőtestület által meghozott döntést jelentős vita előzte meg, mert egy háromtagú szakbizottság a József és Attila utcák sarkán álló korábbi község-házát lebontva, annak helyére javasolta az új épület felépítését. Ezt az indítványt végül *Zsoldos János* jegyző komoly érvelése nyomán változtatták meg.

A napjainkig hat alkalommal felújított épület tervezői: *Böhm Henrik* (1867–1936) és *Hegedűs Ármin* (1869–1945) a 20. századi magyar építészet jelentős alkotói közé tartoztak. 1898 májusában – öt pályázó közül – az „Évszázados múlt után” jellegű tervükkel nyerték el az újpesti község-háza tervpályázatának első díját. Ugyanazon év decemberében a nagyközönség közszemlén te-

a település krónikájába, hogy a szakmunkák elvégzéséhez elsősorban újpesti mestereket foglalkoztatott, és a község által meghatározott feltételeknek megfelelően csak abban az esetben nyitotta a kört más magyar települések szakemberei felé, ha bizonyos feladatokra helyben nem akadt vállalkozó.

Fotó: FSZEK Budapest Gyűjtemény

Az újpesti városháza az előző századelőn

Schreiber a község-háza építésekor vált fakereskedőből építési vállalkozóvá, ez volt az első ilyen jellegű munkája. Később számos újpesti és fővárosi intézmény kivitelezését vezényelte le professzionális módon.

A magyar szecesszió jegyeit is viselő épület tervezőinek és a kivitelezőnek az építkezés során időről időre alkalmazkodniuk kellett a döntéshozók „ad hoc” ötleteihez és határozataihoz. Az eredeti elképzelésekben ugyanis nem szerepeltek a járásbíróház, a börtön és a tűzoltó őrtornyok helyiségei. A börtön kialakításának „áldozata” például a népkonyha lett, amely az épület egyik udvarában kapott volna helyet. A fogdák szabványos kialakításához azonban nem találtak más megoldást, mint a szociális étkeztetés más helyszínen történő megszervezését. (Egy időre ezt a szolgáltatást a régi, még jó ideig le nem bontott község-házán látta el a település önkormányzata.)

A helyi egyházi vezetők ellenezték, hogy az építészek a község-háza földszinti helyiségeit az üzlethelyiségek mellett kávéház céljára kívánták kialakítani. Végül a bérleti díjak tervezett összege mindenkit meggyőzött arról, hogy csak így térülhet meg az építkezés költsége. A berendezésre szánt szűkös anyagi keretet a helyiek tárgyi adományokkal egészítették ki.

Az újpesti község-háza az alapkövetelmélettől számítva mindössze 15 hónap alatt, 1900. augusztus 21-ére készült el. Az épületet november 1-jén, ünnepi közgyűlésen avatták fel. A nagyközség várossá nyilvánítására 1907-ig várni kellett. A helyi önkormányzat azonban

már a századforduló előtt tudatosan készült a városi rangra. Ennek egyik ma is meglévő emléke az újpesti városháza, amelynek tetején egy középkori lovag, Roland vitéz szobra ügyl a törvényességre.

Fotó: Újpesti Helytörténeli Gyűjtemény

kinthette meg az újpesti község-háza díjnyertes építési tervét. A korabeli tudósítások szerint élénk érdeklődés mutatkozott a tervek tanulmányozása iránt.

Építési költségekre 180 ezer, a belső berendezésre 20 ezer forintot tervezett a község-háza építését felügyelő bizottság. A kivitelezésre pályázó 65 mester közül a legkedvezőbb ajánlatot adó *Schreiber Gyula* (1858–1933) fakereskedő azzal írta be nevét

A városháza napjainkban

Írók nyomában

Pasarét jelentős alkotóiról

•••• Viczián Zsófia

Kivételes helyszín Pasarét a magyar kultúra szempontjából. Kevés olyan városrész van még Budapesten belül is, ahol ilyen sok jelentős művész egykori lakóhelyét találjuk.

Fotó: Téglás Zoltán/Budai Polgár

Felül Konrád György Torockó utcai emléktáblája, alul az író

Fotó: faz.net/Allencia

Mondhatni, hogy szinte minden házban lakott olyan alkotónk, aki az egész magyar művelődés számára meghatározó életművet hagyott hátra, jóformán minden ház falára emléktáblát lehetne kihelyezni.

Vizsgálódásunkat ezúttal csak három szerzőre, és két-három utcányi területre szűkítjük. Pedig lehetne szólni a színház világáról, Jávor Pálon kezdve Gobbi Hildán át Várkonyi Zoltánig, de jelentős zeneszerzőket, előadó- és képzőművészeket, filmrendezőket is találhatnánk itt.

Pasarét valójában csak a harmincas évekre lett egészen beépített. Első villáiba, amelyek az 1910-es évekre a mai Házmán, Pázsit, Küküllő utca és Gábor Áron út egyik oldalán épültek ki, még inkább a tehetősebb polgárság költözött. Bár infrastruktúrája kiváló volt, a 20. század első évtizedeiben ez még külvárosi területnek számított. Nagyfokú beépítésére az 1930-as években került sor, ekkor már kifejezetten bérlakásként épültek nagyobb házak.

Egy ilyen új épületbe költözött be Szerb Antal is 1933 januárjában, miután elvált első feleségétől, Lakner Amáliától. A Torockó u. 6/b alatti bérház tervezője és megépítője (és részben tulajdonosa is) a Rot-hauser testvérpár (Lajos és József) volt. Szerb Antal munkahelye ekkoriban a Vas utcai közszé- gi felső kereskedelmi iskolában volt, ahol francia és angol tanárként alkalmazták, de később németet és magyart is tanított. Innen könnyen be tudott járni a munkahelyére, mivel Pasaréten már akkor is járt az 5-ös busz. Ugyanakkor az irodalomnak élt, ideköltözésekor nyerte meg az Erdélyi Helikon pályázatát *A magyar irodalom történetével*. A következő években ebben a lakásban születtek a híres regények, a *Pendragon legenda* és az *Utas és holdvilág*. 1935-ben itt értesült arról, hogy megkapta a Baumgarten-díjat, és innen kezdett el járni, tanítani a szegedi egyetemre, 1937-ben. Lakásában telefon is volt. Közben megismerkedett Bálint Klárával, és 1938. július 28-án Budapesten összeházasodtak. Ezután már a Hűvösvölgyi úton béreltek lakást. Idén januárban helyezték el a Torockó utcai ház falán Szerb Antalra emlékező táblát.

A Torockó utca irodalmi emlékhelyeinek egyikét jelzi a szemközti oldalon, a 3-as számú ház falán, Konrád György író és szociológus egykori lakóhelyén a 2023 áprilisában elhelyezett emléktáblája. Konrád Berettyóújfaluból származik, de a vészkorszakot a fővárosban vészelte át, ellenére is ragaszkodott a városhoz. 2004-ben Budapest díszpolgárává választották. Konrád a szamizdat és a demokratikus ellenzék meghatározó alakja volt. A Torockó utcában a 70-es évek vége óta élt.

Csak néhány háznyira áll e Torockó utcai bérháztól, a Szilágyi Erzsébet fasor 79-es szám alatt Németh László egykor-

Fotó: Wikipedia

Fotó: Téglás Zoltán/Budai Polgár

Felül Szerb Antal portréja (1935), alul emléktáblája a Torockó utcai bérház falán

volt otthona, aki nagyon sok szállal kötődött II. kerülethez. Kisgyerekként, 1905-ben került a fővárosba, és abba a Medve utcai iskolába járt, ahol később iskolaorvos is volt. Mindvégig Budán élt, az 1930-as évek közepén a Törökvezs úton építkezett, részben ez ihlethette a

Bűn című regényét is. Németh Lászlónak, mint nagyon népszerű írónak valószínűs „rajongótábora” volt, akik rendszeresen összegyűltek a Szilágyi Erzsébet fasori lakásán. Írónk baráti viszonyt ápolt a kerületben lakó más írókkal, például Illyés Gyulával és Veres Péterrel.

A szellemi hagyatékát ápoló Németh László Társaság 2001-ben kezdeményezte egy egész alakos szobor felállítását. Ez Csíkszentmihályi Róbert szobrászművész alkotásaként 2006 tavaszára készült el, ma a Pasaréti út és a Radna utca közti, róla elnevezett Németh László parkban látható.

Fotó: Téglás Zoltán/Budai Polgár

majd Budapesten tanult, és egész élete ide kötődik. Többször lett volna lehetősége és oka kivándorolni, de a sok nehézség és tiltás

Németh László szobra a róla elnevezett parkban

Önérzet és tragédia

A világ legkövérebb asszonya Újpesten

••• Lőrincz Róbert

Kevés olyan esemény történt a településen Újpest 1840-es létrejöttét követő száz évben, amely felkeltette a világsajtó figyelmét. Elsőként talán egy 1912-es turfszenzációt említhetünk, amikor a káposztásmegyeri lóversenypályán először szállt nyeregbe hivatalos futamban a világ első női zsokéja, az angol *Ilze Bulford*, akinek versenyéről még az amerikai *New York Times* is beszámolt.

Ezt követően szintén az újpesti sportéletre figyeltek fel a nemzetközi lapok, mivel 1930-ban az Újpest labdarúgócsapata nyerte meg a mai legrangosabb európai futballtrófea elődjének, a Bajnokok Tornájának genfi döntőjét, így elsőként ülhetett fel a kontinens futballtrónjára.

Négy évvel később, 1934-ben Újpest neve újra a nemzetközi újságok oldalaira került. A település szegényházában elhunyt a világ akkori legkövérebb asszonya, a 68 éves *Szabó Ferencné*. Az özvegy életútja egyszerre volt tanulságos és meghökkentő, nem csoda, hogy halálhíre Angliától Szingapúrig bejárta a világsajtót. Szabóné története azonban sokkal több, mint egy újsághír: benne sűrűsödik a 20. század eleji Újpest

mérnök, második pedig jómódú újpesti kereskedő volt. Szabónéként egy ideig jól menő gyümölcs- és csemegeüzletet vezetett Újpesten, ám sorsa nagyot fordult, amikor ötvenöt éves kora után hirtelen rohamos hízásnak indult. Míg súlya ekortájt éppen csak átlépte a 80 kilót, hatvanéves korára a 150-et is meghaladta.

Fotó: Az Est, 1934. június 11.

Szabóné súlyát méri az újpesti szegényház udvarán

Néhány év múlva a mérleg már 181 kilogrammot mutatott. Saját bevallása szerint hízásához nagymértékben hozzájárult különös étrendje: húst hússal evett, naponta akár tíz liter vizet is megivott, és havonta másfél kiló sót szórt az ételeire. Büszkén hangoztatta, hogy az

dulásának oka is. Egyre nehezebben mozgott, képtelen volt kiszolgálni vevőit. Alkalmazzottai meglopták, üzlete tönkrement, vagyónát felemésztette a balsors, de leginkább második férje lóverseny és kártya iránti szenvedélye. Három gyermeke meghalt, végül 66 éves korában Újpest városának Baross utcai szeretetházában talált menedékre.

Fotó: Kis Újság, 1933. szeptember 10.

Szabó Ferencné az ötvenes éveiben (1933)

Meglepő módon azonban Szabó néni nem kesergett. Büszkén vállalta különlegességét: „Én vagyok a világ legkövérebb asszonya!” – jelentette ki többször is. A szegényházban tisztelet övezte, lakótársai – hogy tekintélyének nyomatékot adjanak – „Kossuth Lajosnéként” emlegették.

Halála előtt egy évvel a *Kis Újság* riportere látogatta meg. Hiúsága és életöröme még mindig töretlen volt. Bár lábfájásra panaszkodott, és azt állította, foggyókúrába kezdett, valójában titokban arról álmodozott, hogy akár kétszáz kilóra is meghízhatna. Szavai egyszerre árulnak el öniróniát és büszkeséget: „Nagyon irigylem a 45 kilós dámákat... Valamikor én is ilyen voltam. De ha már így meghíztam, nem baj. Így legalább híres asszony lettem.”

Szabóné halála előtt néhány nappal elesett, és súlyos belső sérüléseket szenvedett. Végzetét azonban a szívzsírosodás miatt beállt szívbénulás okozta. Halálhíre futótűzként terjedt, az újpesti közösség nagy részvét mellett búcsúzott tőle a Megyeri úti sírkertben. A temetéshez különleges koporsót kellett készíteni, amelyet négy temetőszolga vitt a sírig.

Szabó Ferencné története – amelyben a humor, az önérzet és a tragédia egyaránt jelen van – több mint kuriózum. Sorsa rávilágít arra, milyen gyorsan hullhat porba egy középosztálybeli asszony élete, ha testi állapota és körülményei megváltoznak. Egyszersmind példázza, hogyan tud az ember a legnyomorúságosabb helyzetben is büszkeséget és identitást találni.

társadalmi világa, az emberi gyarlóság, és a női hiúság furcsa diadala.

Fiatalon csinos, törekeny alkatú nő volt a Balatonkilitin született *Szapannos Julianna*. Házasságai révén biztos egzisztenciát teremtett magának: első férje gépész-

édes süteményen és a cukron kívül szinte bármit megesszik.

Hízása azonban nem csupán testi sajátossága lett, hanem a társadalmi lejtőn való elin-

Az újpesti szegényház a múlt század elején

Fotó: Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

A Pesti Vigadó üzenetei

Megnyílt 1865-ben, 1980-ban és 2014-ben

••• Víz László

Talán a sors véletlenje, hogy 1967-től, amikor a Budapest V. kerületi műszaki osztály építészeként kezdtem pályafutásomat, a Pesti Vigadó akkor kezdődő felújításának tervtanácsába csöppentem. Akkorra már eldőlt, hogy a városrendezési javaslatok ellenére a főváros ostromakor kiégett és megsérült Pesti Vigadó épület-tömbjét nem bontják le, és dr. Gerő László javaslatára a műemléki helyreállítás megkezdődhet. A tető bádorgozása és a műemlék állagvédelme már meg is történt. Döntés született, hogy a műemléki értékű és egységes térsor: az előcsarnoktól a díslépcsőházon át a nagyteremig a műemléki elvek szerint – a Velencei Karta szellemében – legyenek helyreállítva.

A terv része volt, a jobb kihasználhatóság érdekében hogy a nagyterem fölött, annak megosztásával kiállítótermet létesítsenek. Biztonsági előírások miatt azonban akkor ez nem valósíthatott meg. Egy kisebb kétszáz főnél kisebb befogadó képességű színházterem tűzvédelmi szempontból engedélyezhető volt. Tevékeny részese voltam a hatósági egyeztetésnek, mert mint elsőfokú építésügyi hatóság hívhattam össze, főképpen a tűzrendészeti előírások miatt.

A Pesti Vigadó belső tér-alakításából, az ott álló szobrokból nem maradt meg semmi, mivel még a 60-as évek végén is a vigadót felvonulási területként használta a kivitelező vállalat a Hotel Duna Intercontinental befejezéséig. A Csemegetár freskói is

Fotó: OSZKkultura.hu

Tervezőjének portréja (1847)
– Sterio Károly festménye

Végül javaslatomra a lépcsőház emeleti érkező pihenőjén, a keresztfolyosón két romantikus táncosnő szobrát helyezték el. Ezeket az alkotásokat a Vámház körút 12. számú épület udvarán romos állapotban találtuk, restaurálásuk után – mivel hangulatukat, léptéküket tekintve a romantikus kultúrpalotához illeszkedtek, esetleg éppen onnan származtak – a Vigadóba kerültek. Mind a mai napig ott állnak, kedves romantikus táncos mosolyukkal. Erről külön megemlékezett dr. Czagyány István a Pesti Vigadó helyreállításáról szóló és a Műemlékvédelemben publikált tanulmányában (XXV. évf. 1981. 3. szám 201–211. old.)

A régi Lipótváros történeténél dr. Czétényi Piroska emlékezett meg a Pesti Vigadóról. A díslépcsőház képsorának tárgya Tündér Ilona és Árgirus királyfi széphistóriája. Megfestését Ipolyi Arnold a Magyar Mitológia szerzője javasolta. A freskósorozatot Lotz Károly és Than Mór festették meg, a lépcsőfordulóban a lakodalom jelenete fejezi be a képsort. A széphistória párhuzamai nem itáliai, hanem a török illetve arab, az ezeregy éjszaka világából való, azzal rokon elemeket idéz. Gyergyai Albert széphistóriája 1582-ben látott napvilá-

Fotó: pinterest.com

Feszli Frigyes tervei alapján épült Pesti Vigadó napjainkban

got. Feltehetően a költő a törökbarát párt kivégzése során tűnt el. Erdély megpróbált a török vazallusi helyzetéből megszabadulni Báthori Zsigmond fejedelem-

sége idején, aki szövetséget kötött Habsburg Rudolf magyar királlyal. A királyi Magyarország és Erdély szövetsége mögött ott állt Európa, amely megkísérelte a török kiűzését a Kárpát-medencéből. (Forrás: RUBICON folyóirat XXXIII. évf. 2022. 11-12. sz. 60. old.).

A vigadó festményeinek üzenete a két korszak történelmi hasonlósága folytán nem véletlen. Amint Ipolyi mitológiájából ismerjük, a Tündérkert a magyar hagyományok szerint Erdélyországot jelképezi, és a tündér leány házassága Árgirus királyfival nem más, mint a 12 pontban megfogalmazott Unió. Az 1859–1865 között – Feszli Frigyes tervei szerint – épült Pesti Vigadó üzenete egyértelmű. Kiegészíti az alkotás megújítását az a követelmény is, hogy a vigadóban csak hazai, azaz csak magyar építési anyagot szabad felhasználni, és résztvevők is magyarok legyenek, amelyet az 1980-ban befejeződött felújításakor Kulcsár Sándor műszaki ellenőr következetesen be is tartott.

Fotó: vigado.hu

elpusztultak, Helyükön gobelin szőttes-másolatok készítése került szóba: Mátyás király legyőzi Holubárt (Wagner János) és Attila lakomája (Than Mór) című festményekről. Ezek azonban nem készültek el.

Díslépcsőházában a freskó Tündér Ilona és Árgirus királyfi történetét idézi

Térplasztika a főtéren

Tapintható várostérkép Újpesten

•••• szöllősy

Újpest 2025-ben ünnepli alapításának 185. évfordulóját. Gróf Károlyi István földbirtokos főtí uradalmához tartozó Megyerpuszta területén egységnyi házhelyeket adott bérletbe a területre beköltöző iparral és kereskedéssel foglalkozó polgárok részére.

Tóth Dávid szobrászművész a térplasztika avatásán

Fotók: BHT

Ez a dokumentum Újpest alapító okirata. A gróf a telepesek számára részleges önállóságot biztosított, ennek nyomán 1840. április 5-én megalkult Új-Megyer (1841-től Újpest) község elöljárósága. Az évforduló városunk emlékeztető ünnepe. Az Újpesti Városvédő Egyesület javaslattal élt az önkormányzat felé, hogy a valamikori városmagnak

Bedő Kata alpolgármester tartotta az avató beszédet

tika elsődleges célközönségét. Véleményük szerint munkásságának művészi minősége turisztikai szempontból jelentősen hozzájárul Újpest látogatottságának növekedéséhez.

A 3 x 3 métert nem meghaladó kőtalapzaton álló szimbolikus térképen 20 bronzba öntött ikonikus épület kapott helyett. Az építészeti részleteiben is érzékelhető városháza és víztorony mellett, melyek Újpest jelképei, helyet kaptak az elsőként megalkult egyházközségek templomai, több középiskola és az UTE stadionja is. Egy-egy ránézésre is felismerhető épület jelképezi a településre jellemző ipari üzemeket, egészségügyi intézményeket és a városközpont mai arculatát. A szobrász személyes gesztusaként egy számára kedves szobor, a Teknősbéka kicsinyített mása is díszíti az alkotást.

Térplasztikája a Szent István tér központjában kapott helyet. Avatása az Újpesti Városnapokon, 2025. augusztus 30-án történt meg. Avató beszédében Bedő Kata alpolgármester megemlítette, hogy a későbbiekben gyarapodhat a bronzba öntött épületek száma és Káposztásmegyer is számíthat egy hasonló városrész térképre.

Malomtörténetek

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

•••• benyovszky

Egy igazán autentikus helyi téma a Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény legújabb kiállításának kiindulópontja: a soroksári hajómalmok és a Molnár-sziget történetének felidézése. Ennél azonban sokkal többet nyújt: számos képeslap, fénykép, bélyeg, irat, festmény, makett segítségével állít emléket egy nagyon fontos mesterség hajdani megjelenési formáinak. Így nem csak Soroksárról, hanem számos más településről idéz fel emlékeket és a hajómalmok mellett más malomtípusokat, elsősorban különböző vízimalmokat mutat be.

A molnárok mestersége a 19. század közepén élte virágkorát Soroksáron,

1847-ben 28 dunai malom működött, 1870-ben pedig 50 már. A környékbeli településekről is ide hordták öröltetni a terményeiket. Az itt örölt gabonából

Azonban a Duna szabályozása és a gőzmalmok megjelenése a századfordulóra lassan véget vetett a hajómalmok fénykorának. A molnárok védőszentje, *Nepomuki Szent János* igen fontos szerepet töltött

be a helyiek életében is. Emléknapiakor, május 16-án a régi Soroksáron több száz lampionnal díszített csónak úszott le a Dunán a Hetsi-teleptől a Molnár-szigeti hídig, melyet zenekar kísért.

Idén, december 19-ig látogatható, gyerekek számára játékos elemeket

Soroksári hajómalmok a Molnár-szigetnél

sütötték a soroksári pékek a híres rozskenyert, melyet a fővárosban, vagy azon túl is értéke-

sítettek.

is tartalmazó kiállítás anyagát a Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény, a Duna Múzeum és a Pesterzsébeti Múzeum gyűjteményéből állította össze kurátora, Geiger Tamás, a gyűjtemény igazgatója.

Fotó: Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Egy gyár anatómiája

190 éve született az Óbudai Hajógyár

•••• Horváth Péter

Nemrég, 2025. június 20-án nyílt meg az Óbudai Múzeum új nagyszabású időszak kiállítása (*Egy gyár anatómiája. Az óbudai hajógyárunk története*), amely a 190 éve alapított Óbudai Hajógyár és a benne dolgozók történetét mutatja be, három tematikus kiállítótérben. A tárlat megrendezésében kiemelt partnerként a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum működött közre, társkurátori, szakértői és műtárgy-kölcsönzési szinten. A kiállítás a gyár-, hajó- és technikatörténet mellett a dolgozók művészeti életét, lakhatási és szórakozási lehetőségeit, a gyár és Óbuda viszonyát mutatja be modern értelmezésben és kivitelezésben. A cél egy komplex kép és történet ábrázolása, amely segítségével azok a generációk is megérthetik az ilyen meghatározó ipari egységeket, akik már csak tanulmányaikból vagy csa-

ládi elbeszélésekből ismerhetik azokat.

A látványos belső installációs terekben kiemelt személyek életén át kerülnek demonstrálásra az egyes gyári munkaterületek és foglalkozások, valamint az adott korszak munkás viszonyai. A gyár kronologikus története egy kormánykerékkel mozgatható képes időutazás, amelyet a látogatók irányíthatnak. Más közgyűjtemények és archívumok bevonásával egy gazdag és színes kép- és filmanyag is gazdagítja a tárlatot. Az elhelyezett monitorokon filmhíradó részleteket és a gyári dolgozókkal készített interjúkat tekinthetnek meg a látogatók. A gyártörténeti terem kuriózuma az a nagyméretű terepasztal, amely a gyárat ábrázolja és eddig a III. kerületi tűzoltóság padlásán őrizték.

Fotó: Óbudai Múzeum

A 190 éve alapított Óbudai Hajógyár és dolgozói történetét mutatják be három tematikus kiállítótérben

A hajó- és technikatörténeti termekben impozáns hajómodellek szemléltetik a gyár legfontosabb hajótípusait, valamint a hajózási vállalat történetét.

A mintegy két évig nyitva tartó kiállítás kísérőprogramjaként tudományos előadás-sorozatot és beszélgetéseket szervezünk *Hajógyári horizontok* címmel, illetve tematikus tárlatvezetéseket és városi sétákat tartunk. A tárlat egészen 2027. április 30-ig várja a látogatókat.

Jókai Svábhegye

A 200 éve született költő nyomában

•••• Földváry Gergely

Helytörténeti sétát szervezett a Jókai 200 emlékévé miatt ősz beköszöntével *Jókai Svábhegye* címmel a Budapesti Honismereti Társaság és a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény. Sétánk egy szép verőfényes napon, szeptember 13-án, szombaton reggel tíz-kor indult a Városkúttól, ahol a résztvevők megcsodálhatták a főváros legrégebben működő forráskútját. A forrást még *Mátyás király* idején kötötték össze a budai várral, és innen merítette friss vizét *Jókai Mór* is – több írásában is megemlékezve erről a tiszta vizű kútról.

Megtekintettük az 1845-ben *Kraits János* mészárosmester által építtetett Livia-villát. A helyszín *Mikszáth Kálmán* révén is emlékezetes: a hagyomány szerint 1896-ban itt szállt meg, hogy közel legyen barátjához, Jókaihoz – így a kártyázás és a borozás miatt csupán pár percre lakjanak egymástól.

A következő állomás a Mátyás király úton található Libszinszky-villa volt, amely egy kevésbé ismert, de annál izgalmasabb epizód helyszíne. Beszámolók szerint Jókai itt is meghúzta magát 1850-ben, amikor a budai hegyekben bujdosott. Bár csak néhány hónapig lakott a házban, a villa így is fontos emléket őriz a nagy íróról.

Ezután a sétánk a Svábhegy központjába vezetett, ahol először a főváros legrégebbi, 1906-ban felállított Jókai-szobrát tekintettük meg. A Jókai-iskola előtti téren a résztvevők megismerkedhettek az iskola elnevezésének történetével, valamint a 2000-ben emelt újabb Jókai-szoborral is.

Bejárásunk méltó lezárásaként a Jókai-

kert következett, ahol a mai napig áll a megmaradt prészház, és ahol a kertben néhány olyan fát is felkerestünk, amelyeket maga Jókai ültetett. A több mint harminc fős csapat nagy érdeklődéssel hallgatta a történeteket, és a jó hangulat végig megmaradt az út során.

Ez a séta nemcsak a Svábhegy múltját idézte meg, hanem lehetőséget adott arra is, hogy a résztvevők közelebb kerüljenek Jókai személyéhez és örökségéhez – így ez a nap valóban méltó tisztelet volt a 200 éve született író előtt.

Fotó: a szerző felvétele

Helytörténeti sétánkra gyülekezők az indulás után meg is tekintett Városkút előtt

Emléktábla és emlékülés

125 éves az újpesti városháza

Az Újpesti Városnapok egyfajta bevezetéseként augusztus 27-én emléktábla avatással és emléküléssel emlékezett meg Újpest Önkormányzata az újpesti városháza dísztermében a település 125 éve átadott községházáról, a mai városházáról.

A megjelenteket köszöntő *Bedő Kata* alpolgármester a városháza 125 éves jubileuma kapcsán az épület létrehozásának döntési folyamatában kiemelte *Zsoldos János* közigazgatási jegyző támogatásának jelentőségét. Bejelentette, hogy a leleplezésre váró emléktábla az épület megszületésében szerepet játszó emberek nevét örökíti meg (tervezőitől a kivitelező iparosokig, 26 személy). Ezt követően ünnepélyes keretek közt a kerület polgármestere, *Trippon Róbert* és *Bedő Kata* alpolgármester leplezte le a díszterem falán elhelyezett emléktáblát.

Emléktábla a városháza létrehozóinak

A Községháza épült – Városháza született címmel meghirdetett emlékülés első előadója *Rojkó Annamária*, az Újpesti Helytörténeti

Értesítő szerkesztője. Az újpesti községháza építésének titkai címet viselő előadásából megismerhettük az épület előzményeit, tervezését és megvalósítását. A nyilvános tervpályázatra 5 pályázatot nyújtottak be, melyekből 4 érvényesnek bizonyult. Kivitelezésére 65 jelentkezés érkezett.

Az épület nyertes építési terve építéssz párosának – *Böhm Henrik* és *Hegedűs Ármin* – munkássága jelentőségét a 20. századi magyar építészetben *Millisits Máté* művészettörténész ismertette. A magyar szecesszió jelentős építész párosa zsidó hitet vallott – kiegyezés időszakának magyar építészetével foglalkozók számára jól ismert, hogy akkor építészaink többsége német származású vagy izraelita volt.

Érdekes megközelítést alkalmazott *Iványi János* építész Újpest főtere, a Szent István tér című előadásában. A történelmi magyar városok főtereit vizsgálva (Sopron, Eger, Baja) bizonyította, hogy azok hármasként működve közigazgatási, egyházi és kereskedelmi szerepnek adtak teret – amint Újpest főtere is. Kitért az újpesti főtemplom építésére, bemutatta a főter északi és déli térfalait, szobraikat és a főter térben és időben változó piacát.

Az elhangzott előadásoknak egyfajta keretet adva a település kialakulását és évszázados fejlődését korabeli térképek felhasználásával vázolta fel *Szöllősy Marianne*, a kerületi helytörténeti gyűjtemény vezetője, a 185 éve alapított Új-Megyer község címet viselő előadásában. Alapító okiratával a terület reformpárti földesura, *gróf Károlyi István* rendkívül kedvező feltételekkel tette lehetővé itt a letelepedést, az iparüzést, üzem és gyáralapítást.

Fotók: BHT

Szöllősy Marianne, Rojkó Annamária, Millisits Máté és Iványi János
– az est előadói a városháza dísztermében

Budapesti Históriák

Budapesti Honismereti Társaságunk és Budapest Főváros Levéltára Budapesti Históriák című előadóest-sorozatát minden hónap lehetőség szerint első szerdai napján, du. 5 órai kezdéssel Budapest Főváros Levéltára földszinti Gárdonyi Albert termében tartjuk (Budapest, XIII. ker., Teve u. 3–5.). Ezek nyilvánosak, belépődíj nélküliek, minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Október 8., szerda

- *Arany János az Akadémián*

Előadó: *Buda Attila* irodalomtörténész

- *Az Akadémia „második alapítói”, a Vigyázók*

Előadó: *Ádám Ferenc* gyűjteményvezető

November 5., szerda

- *A morva gyapjúmosókból lett magyar nemesi família: az „újpesti” Wolfner család*

Előadó: *Dr. Tószegi Zsuzsanna* címzetes egyetemi docens

- *Roland vitéz a város felett – A 125 éves újpesti városháza titkai*

Előadó: *Rojkó Annamária* szerkesztő

December 3., szerda

- *Dualizmus kori Budapest alulnézetből*

Előadó: *Dr. Klement Judit* egyetemi docens

- *Könyvtár-hálózat kialakulása a XVIII. kerületben*

Előadó: *Pápai Tamás László* történész

Kihelyezett rendezvényünk

Október 16., csütörtök 18 óra

- *Eltűnt és pusztuló hegyvidéki épületeink*

Előadó: *Földváry Gergely* gyűjteményvezető

Helyszíne: Hegyvidék Galéria (XII. ker., Királyhágó tér 10.)
– regisztráció nélküli

Gratulálunk

Budapest XXII. kerület Budafok-Tétény Önkormányzata képviselő-testülete döntése alapján 2025. június 21-én, a Kerület Napján *Bartos Mihály* helytörténész, a Budapesti Városvédő Egyesület XXII. kerületi csoportjának vezetője, a Budapesti Honismereti Társaságunk tagja Budapest XXII. kerület (Budafok, Budatétény, Nagytétény, Baross Gábor-telep) diszpolgári kitüntetését vehette át. A kerület helytörténésze munkásságát *Perlai Zoltán* alpolgármester méltatta a YouToube-on is megtekinthetően:

Fotó: huszonkettő.hu

Bartos Mihály a díjátadón

több évtizedes értékmentő, értékteremtő munkáját, kutatásait, előadásait, vezetett sétáit, a helyi épített, természeti és kulturális értékek megővését célzó tevékenységét ismerték el a városrész diszpolgárává választva.

Vásárcsarnok hitelből

100 éves Pesterzsébet art deco épülete

•••• Skaper Brigitta

Erzsébetfalván már a 19. sz. végén felmerült a csarnoképítés gondolata. 1907-ben az erzsébeti nők olvasói levelekben is sürgették ezt: „Követeljük mi nők a csarnokot, mert a magas politikában utazó férjeinknek úgy látszik kisebb gondjuk is nagyobb.”

Több mint egy évtizednek kellett még eltelnie, amíg a vágy valósággá vált. Egy helyi lap 1925 januárjában megállapította, hogy a szabadtéri piacot tovább nem lehet fenntartani. Az újságíró véleménye szerint az új épülettel megszűnne az a visszas helyzet, hogy Erzsébeten drágább a piac, mint Budapesten, s a vásárcsarnok központi árusító helye lehetne Kispestnek és Csepelnek is.

A közgyűlés 1925. január 28-án határozott az építkezésről. Ekkor három ajánlatot néztek át, s végül a Stábil Építő Rt. mellett döntöttek. A cég egy vasszerkezetű és elsőrendű kivitelben megépített, teljesen alapíncézett vásárcsarnokot ígért. A terv szerint a 3 méter magas pince szabad világítást és szellőztetést kap, a földszintre 43, a 6 méter magas karzatra pedig 92 elárúsító fülkét terveztek. Az építkezést a Pesti Hazai Első Takarékpénztár által nyújtott hitelből finanszírozták.

Az ünnepélyes átadásra 1925. november 16-án, hétfőn, délelőtt 11 órakor került sor. A *Pesterzsébet és környéke* summázta a legfontosabb tudnivalókat. A vásárcsarnokot Orbán Béla mű-

Az 1925-ben átadott vásárcsarnok

Fotók: Pesterzsébeti Múzeum

Vásárcsarnoki mindennapok

szaki tanácsos vezetése mellett a Stábil Építő Rt. építette Vermes József műépítész tervei szerint, vasbeton szerkezet-

tel, amelyet Gergely Jenő mérnök szerkesztett. A pincéből, földszintből és galériából álló csarnok körítő falai téglából falazottak, a szerkezeti kialakítás harántváz, négy főállással és a főállásként működő két végfallal. A homlokzatok vakoltak, egyszerű tagozattal megbontottak.

Az átadással az addigi piac megszűnt, élelmiszereket és más árukat csak a vásárcsarnokban vagy az erre kijelölt helyen lehetett eladni. Az idén centenáriumát ünneplő, art deco épület felújítására a közeljövőben kerül sor.

Gratulálunk

Magyarország köztársasági elnöke 2025. augusztus 20-a alkalmából állami kitüntetések adományozott, melyeket a Pesti Vigadóban augusztus 19-én adtak át. Debreczeni-Droppán Béla történész, levéltáros, a Magyar Nemzeti Múzeum főmuzeológusa, a Honismereti Szövetség elnöke, a Budapesti Honismereti Társaságunk tagja a Magyar Ezüst Érdemkereszt polgári tagozata kitüntetését vehette át Zsigó Róberttől, a Kulturális és Innovációs Minisztérium parlamenti államtitkártól és Kiss-Hegyi Anitától, a kulturális kapcsolatokért felelős államtitkártól a monoki Kossuth-emlékház kiállításáért, valamint értékörző közösségi tevékenységéért.

Debreczeni-Droppán Béla kitüntetésével

Budapesten, 1945. május 9-én született. Legmagasabb iskolai végzettsége a Számviteli Főiskola volt. A Belkereskedelmi Szállítási Vállalat főkönyvelőjeként ment nyugdíjba. Érdemes megemlíteni, hogy a szerteágazó tevékenységet végző cég tulajdonát képezték a 20. század második felében a Budapest peremkerületei kereskedelmi ellátását segítő, buszokon kialakított mozgó élelmiszer-

In memoriam

Gregor Tiborné (1945–2025)

boltok (ABC-k), melyeken hátul lehetett felszállni és elől, a sofőrülésnél fizetve leszállni. Hozzájuk tartozott a BOY Szolgálat is, amely 1990-ben Kft. lett. Nyugdíjazása után a XI. kerület lakosaként több időt tudott fordítani más ér-

deklódási területeire, a turizmusra, numizmatikára, festményekre, helytörténetre. Budapesti Honismereti Társaságunknak 2021-től volt tagja, a Budapesti História rendezvényein gyakran találkozhattunk vele. Egy téli napon, 2025. február 26-án elesett, emiatt március 5-én elhunyt – május 5-én a Fiumei úti nemzeti sírkertben lelt végső nyugalomra. Emlékét kegyelettel őrizzük.

Mi konyhánk

Szegényélelmezés Pesterzsébet városában

•••• Benyovszky

Erzsébetfalva megalakulásától kezdve a kisegysztenciák települése volt, a történelem viszontagságai itt hatványozottan jelentkeztek, és a két világháború között hatalmas méreteket öltött a munkanélküliség, a szegénység. A helyi vezetőség, a gyárosok és a tehetősebb lakosság ezen a helyzeten csupán inségakciókkal és jótékonykodással tudott enyhíteni.

Róbert bácsi fővárosi ingyen-konyhájának mintájára 1925 telén Ney Leó és Tessik Pál kezdeményezésére gyűjtés indult. A város az akció céljára egy háborús időből maradt deszkabódét és egy üstöt kölcsönzött. Először a templom mögött állították fel a népkonyhát. 2026 januárjában készült el az első ingyen ebéd: bablevés fehér kenyérral. A Mi konyhánk elnevezés onnan származott, hogy addig mondogatták a szegények, hogy „a mi konyhánk gondoskodik rólunk”, míg Ney Leó egy címfestővel oda nem festette a homlokzatra.

Később átköltöztek a Szent Erzsébet téren üresen álló garázsba és két üzlethelyiségbe, majd 1929 őszén a Török Flóris utcában felépítettek egy téglalapú épületet, amit évről évre tovább bővítettek. A „Mi konyhánk” Egyesület 1931 őszén alakult meg, dr. Szalai Jenő főorvos lett az elnök, Ney Leó alapító pedig az örökös ügyvezető elnök. Mivel a napi 5000 adag kevésnek bizonyult, kibővítették a konyhát és kölcsönkértek a katonaságtól négy katonai főzőkocsi.

Fotó: Pesterzsébeti Múzeum

A Mi konyhánk első „épülete”

Szegénykatasztroft készítettek több mint 9000 névvel, akiknek ebédjegyet adtak. Ekkor már 18 üstben főztek 650

kilogramm zöldséget, 30 hektoliter vízzel, zsírral, rántással, tésztaival. 1933-ban Horthy Miklósné Szeretetház néven jótékony szeretetotthonná alakultak. Horthy Miklósné maga is ellátogatott Pestszeretetházra, 1934. május 23-án hatalmas ünnepség keretében fogadta a város vezetősége. Az egyesületet 1941-ben a belügyminisztérium feloszlatta, a szeretetház kezelését a város vette át. Az épület, miután már nem szolgált szociális célokat, üresen állt. A Pesterzsébeti Múzeum megalakulása után, 1951-től néhány évig itt működött

Helyővő II. Kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Viczián Zsófia
tel.: 06-20-396-2779
cím: 1024 Budapest, Mechwart lépcső
(egykori óvóhely),
nyitva: Sze.: 14-18 óra, illetve bejelentkezésre

Óbudai Múzeum

Vezető: Gálfi Ágnes, tel./fax: 250-1020,
cím: 1033 Bp., Fő tér 1.,
nyitva: K-V: 10-18 óra.

Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne,
tel.: 370-0652
cím: 1041 Budapest, Mátyás Lajos u. 2.,
nyitva: költözködés miatt ideiglenesen zárva.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Társaság

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva,
tel.: 369-3688,
cím: 1077 Bp., Csányi u. 5.,
nyitva: V-Cs.: 14-18, P: 10-14 óra.

Józsefvárosi Múzeum

Vezető: Tamás István
tel.: 06-20-615-0766
cím: 1085 Bp., József krt. 70.
nyitva: K-Sz.: 10-18, Cs-P: 13-19, Szo.: 10-18 óra.

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus, tel.: 218-7420,
cím: 1092 Bp., Ráday u. 18.,
bejárat az Erkel utcából,
nyitva: K-P: 12-18, Szo.: 10-14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verba János,
cím: 1102 Bp., Füzér u. 32.,
nyitva: K-Sz.: 10-14, Cs.: 14-18, Szo.: 9-13 óra.
kutatói nap: P: 9-13 óra.

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Papp Gábor, tel.: 208-6635, 06-70-704-5938,

cím: 1116 Bp., Pentele u. 8.,
nyitva: K., Cs., Szo.: 14-18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt,
tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,
cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45-47.,
nyitva: H-P: 10-19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Földváry Gergely,
tel.: 06-70-360-2447,
cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64.,
nyitva: Sze-V: 10-18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Maczó Balázs,
tel.: 06-30-453-3693,
cím: 1131 Bp., József Attila tér 4.,
nyitva: K-Cs.: 11-17, P: 9-16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

Vezető: Majkó Zsuzsanna
tel.: 06-70-522-3577,
cím: 1144 Bp., Vezér u. 28/b.
nyitva: előzetes egyeztetéssel
e-mail: helytortenet@cserepeskft.hu

XV. Kerületi Kulturális Örökség Háza és Helytörténeti Gyűjteménye

Vezető: Kis Emőke Hajnalka,
tel.: 419-8216,
cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81.,
nyitva: K-P: 10-16, Sze.: 12-18,
Cs., Szo.: 10-14 óra.

Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Frölichné Lendvai Beatrix,
tel.: 604-8342,
cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157.,
nyitva: H-K: 8-18 óra,
Sze-P: 8-16 óra.

Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem

Vezető: Ádám Ferenc,
tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,
cím: 1174 Bp., Báthory u. 31.,
nyitva: K-V: 14-18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilauf Zsuzsanna,
tel.: 290-1585, 06-20-316-9885,
cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116-118.
nyitva: Cs-P: 10-18,
Szo.: 14-18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklós Zsuzsa,
tel.: 281-1619, cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9.,
nyitva: K-P: 14-18 óra,
páros heteken Szo.: 10-14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvary Ildikó, tel.: 283-1779,
cím: 1203 Bp., Baross u. 53.,
nyitva: K-Szo.: 10-18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián,
tel.: 278-2747, cím: 1213 Bp., Szent István út 230.
nyitva: Sze.: 8-14.30, P: 14-18,
Szo.: 9-13 óra.

Magdolna Udvar Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gyöngyi Viktória
tel.: 610-8532
cím: 1221 Budapest, Kossuth Lajos u. 24.
nyitva: Cs-P-Szo.: 10-18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény
vezető: Geiger Tamás,
tel.: 287-3057,
cím: 1238 Bp., Szt. u. 105.,
nyitva: Sze-P: 10-17 óra.

Pezsgőgyárak Budafokon

Időszaki kiállítás a Magdolna Udvarban

•••• Gyönki Viktória

Új időszaki helytörténeti kiállítást hozott létre Budafokon a Magdolna Udvar Helytörténeti Gyűjteménye szeptember 7-én, a 35. Pezsgő és Borfesztivál zárónapján, amely arra vállalkozik, hogy a pezsgőgyártás budafoki történetét mutassa be. A kiállítás nem az italkészítés folyamataival, hanem a pezsgőgyárakkal kíván foglalkozni, és nem csak a jól ismert Törley gyár bemutatása a cél, hanem az összes, kisebb-nagyobb vállalkozást is összegzi.

Budafok borkultúrájának három fontos elemét idézik meg a pezsgőgyártás magyarországi történetének rövid bemutatása után: a kőbányászattal kialakított pincéket, a borkereskedőket, és borkészítéssel kapcsolatos oktatás hagyományait. A pezsgőgyártás meghonosodása Törley Józsefnek köszönhető, aki az első gyár megalapítója volt Budafokon. Kiállításunk tárgyi anyagának tetemes részét a Törley gyár által kibocsátott számológédlukák és

plakátok adják, de akad olyan kuriózum is, mint az 1920-as évekből származó, bontatlan rosé pezsgő.

A jelentős gyárak közül kiemelkedik Louis François vállalkozása, melynek tulajdonosa Törley hívására érkezett Budafokra, de külön úton folytatták. François jelentős közéleti szereplő is volt a városiasodó település életében, mint bírós.

Fontos vállalkozás volt még a Palugyay és a Dietzl pezsgőgyár is, borkereskedői tapasztalattal.

Ezeket felül a kiállításban számos kisebb, rövid életű vállalkozással is megismerkedhetnek a látogatók, hiszen a pezsgőkészítés valóságos reneszánszát élte a 20. század első felében. Az államosítás, és az állami cégek megjelenése azonban gyökeres átalakulást, és a minőség romlását hozta magával. Pezsgőkészítésünk

Foto: Magdolna Udvar Helytörténeti Gyűjtemény

Bemutakozik a pezsgőgyártás budafoki története

maga az '50-es években nem is volt ildomos, mert úri hóbortként tekintettek rá. A későbbi

évtizedekben azonban ismét visszatért a pezsgő, a régi jól csengő márkanevekkel. Napjainkban a Törley mellett jó néhány kisebb, minőségi vállalkozás készít pezsgőket Budafokon.

Kiállításunk tárgyainak jelentős részét közgyűjteményektől és magánszemélyektől kölcsönöztük. Tárlatvezetésekkel várjuk az érdeklődőket október 18-án és november 8-án. A kiállítás november 22-ig tekinthető meg.

Bálok, szavak, (fény)képek

Közösségi életről a helyi sajtóban

•••• Oravec Éva

Bálok, szavak, (fény)képek avagy: tudósítások a 125 éves Rákos Vidéke – a mi vasárnapi újságunk – oldal

hogy segítették településük épülését, fejlődését, bálokkal, tánccal, vigalommal. Ezt a címet viseli a XVI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény anyagából rendezett legújabb kiállítás.

A tárlat kettős céllal jött létre. Egyrészt tiszteleg a Rákos Vidéke című újság előtt, amely 1901-től 38 éven át jelent meg, mely idén ünnepelné a 125. évfolyamát. Másrészt átfogó betekintést kíván adni a 20. század első felének közösségi életébe. A kiállítás két cél érdekében társítja a Rákos Vidékében megjelent, játékonysági bálokról, a települések fejlődéséről szóló cikkeket a családi fotótétkákban, műkedvelő albumokban fellelt fényképekkel.

A kiállítás első egysége az újságra, annak szerkesztőire és szerzőire emlékezik. Külön figyelmet érdemelnek azok a fényképes tudósítások, amelyek 1902-ben – a „Vasárnapi Újság”-gal egy időben – jelentek meg a Rákos Vidékében, és amelyek révén a helyiek már akkor egy igazán modern újságot lapozgathattak.

Kiállításunk kurátora Széman Richárd, a XVI. kerület történetének és az elődtelépüléseken zajló közösségi életnek régi ismerője, a leírások mellett törekedett a korszak hangulatának megidézésére. A tárlat tablói látványukban a Rákos Vidéke újság képes híradásait idézik, míg a kiállításához válogatott tárgyak a lakosságot felpozícióba, a közösségeket összetartó, műkedvelő előadásokkal gazdagított táncos estek világát tárják a látogatók elé.

A berendezett enteriőr a báli fényképezés világát idézi fel, a tárlókban a Rákos Vidéke korai lapszámai, fényképalbumok és bálokhöz kapcsolódó tárgyak, meghívók tekinthetők meg.

Kiállításunk 2025. október 16. és 2026. június 26. között látogatható a Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központban. (1165 Budapest, Veres Péter út 155-157.)

Foto: Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Előző századfordulós mátyásföldi mulatság

lairól, utólag hozzárendelt korabeli fényképekkel, rajzokkal mégpedig arról, eleink

Egy épület „élete”

120 éve ipartestületi székház épült

•••• Benyovszky Tóth Anita

C sodálatos, art deco hatású épület áll Pesterzsébeten a Kossuth Lajos utca 49. szám alatt, amelynek története igen messzire, egészen a századfordulóig nyúlik vissza. Bár az idén megújult ház valójában még csak 88 éves, de a telken álló első ipartestületi székház most ünneplné 120 éves jubileumát.

Az épület története nem sokkal Erzsébetfalva nagyközséggé válása után kezdődött, mikor 1898-ban megalakult az önálló Erzsébet-Kossuthfalvi Általános Ipartestület. Az eljáráság telket vásárolt az akkori Hitel Márton (ma Kossuth Lajos) utcában és megbízták Scholtz Jánost a tervezéssel. 1905. június 12-én tartották meg a házavató ünnepséget. A frissen felépített, földszintes ipartestületi székház környékén még nem álltak a fontosabb, ma is ismert épületek, üres telek tátongott a városháza, a Szent Erzsébet-plébánia-templom, a Pflumház és az államrendőrség helyén is.

1911-ben a régi földszintes székház mellé felhúztak egy teljesen új, egyemeletes toldaléképületet, ahol üzlethelyiségeket, lakást, fényképezési műtermet adtak bérbe. A bővítési munkák legfontosabb eleme minden bizonnyal az épület mögé épített,

fedett tekepálya volt. Az 1924-es várossá válás után az iparosok számának rohamos növekedése indokolta a bővítést, 1928-ban egy új emeletet szerettek volna ráhúzni az eredeti, földszintes székházra Major János tervei alapján. A rossz gazdasági helyzetük azonban megakadályozta az építkezést.

Emeletráépítésük 1936-ban Printz Lajos, a Pestszerterzsébeti Általános Ipartestület elnökének működése alatt merült fel újra. A megbízók az emeletre egy 200 négyzetméteres, színpaddal ellátott tánctermet kértek és a földszinten üzleteket akartak léte-

síteni. Tervpályázatukra ifj. Bayer Gyula, Diebold Hermann, Óváry Arthur és Szivessy Tibor tervei érkeztek be. A kivitelezési munkákkal Pintér József építőmestert bízták meg. 1937 áprilisában megkezdődött az építkezés, melynek építészeti ellenőrzésére Diebold Hermann műépítészrt kérték fel. A falak omlékony-sága miatt az eredeti emeletráépítés helyett végül a régi házat lebontották és teljesen új székházat építettek, vasbeton mennyezettel. Az elkészült modern épületet 1937. december 5-én avatták fel. Földszintje üzletházként funkcionált, a hátsó udvaron egy vendéglátóipari egység működött.

Egészen eddig kérdéses volt az székház tervezőjének kiléte. Óváry Arthúr helyi építész neve azért került előtérbe, mert a Pesterzsébeti Múzeum egyedül az ő, meg nem valósult pályatervét őrzi. Az ipartestület közgyűlési és előjárásági jegyzőkönyveiben azonban egyértelműen le van írva, hogy ifj. Bayer Gyula építész terveit fogadták el, de mivel utolsó pillanatban döntöttek az emeletráépítés helyett az új épület kialakítása mellett, sokan beleszóltak a tervek átdolgozásába, aminél Bayer építési rajzolóként működött közre. A jegyzőkönyvben azonban egyértelművé teszik, hogy az ő terveiből indultak ki és őt tekintik az épület tervezőjének.

Székházuk a második világháború alatt nem sérült meg, de többek között kórházként is igénybe vették, így belső helyiségei megrongálódtak. Az ipartestületet 1948-ban megszüntették és az államosított épületbe helyezték a Magyar Dolgozók Pártjának székhelyét. Az 1956-os forradalom alatt itt működött a Róka Rádió, majd itt kezdte meg munkáját a Magyar Szocialista Munkáspárt XX. kerületi Bizottsága.

A rendszerváltás után irodaházként és az MSZP kerületi székházaként működött, majd a 2010-es évek közepétől üresen állt. 2025 januárjában ünnepélyes keretek között adták át a Pesterzsébet Önkormányzata által gyönyörűen felújított egykori Ipartestületi székházat a Kossuth Lajos utca 49. szám alatt, teret adva benne a polgármesteri hivatal új irodáinak, valamint a házasságkötő teremnek.

Az első ipartestületi székház Erzsébetfalván

Ipartestületünk megszüntetése után 1948-tól pártháznak használták

Fotók: Pesterzsébeti Múzeum

Széphalom utca és lakói

•••• Viczián Zsófia

A II. kerület erdőkkel övezett részén, Lipótmező városrészben található a kicsi Széphalom utca. Példamutató helytörténeti kutatómunka folyik itt az utca lakóinak összefogásával.

Lipótmező városrész, amely egy régi vendégfogadó tulajdonosától nyerte nevét, a 19. század végén kezdett benépe-

sedni. A névadó vendéglő rekonstruált épülete ma is áll, és az azzal szemben az Ördög-árkon átívelő régi hídtól indul a Széphalom utca. Szépen nyomon követhetjük az utca kiépülését a helyiek jóvoltából létrehozott www.szecephalomutca.hu oldalon 1860-tól az 1980-as évekig. Neve először Zuhatag utca lett, majd 1939 ja-

Széphalom utca 3. és 5.

Az utca eleje egy 1925 körüli képeslapon

Foto: Helyjövő II.K.H.Gy.

Széphalom utcai tábla

nuárjától a Kazinczyról híres egykori észak-magyarországi település nyomán Széphalom.

Az elmúlt hosszú évtizedek során számos említésre méltó lakója volt az utcának. Itt élt *Béres János* Kossuth-díjas furulyaművész, akiről tábla is megemlékezik a 11. számú ház falán. Az utca lakója volt *Villani Lajos* magyar diplomata és tudós. Innen, az 1. szám alól járt dolgozni *dr. Majtényi Katalin* és *dr. Lukács Kornél* orvos. *Tabányi Mihály* harmonikaművész és dzsesszenész a Széphalom utca 21. szám alatt lakott – korának, az 1940-es és 1950-es éveknek egyik legnépszerűbb, világhírű zenésze volt. Képzőművészként alko-

tott *Bán Mariann* keramikus, szomszédjában pedig 1953-tól haláláig *dr. Verő József* kohómérnök lakott, aki egyetemi tanár, kutatóintézeti igazgató, az MTA tagja is volt, és a hazai fémtan egyik megteremtője. Rajtuk kívül még *Péter Vladimír* ötvösművész, *Barna Imre* műfordító és *Létay Dóra* színésznő is Széphalom utcai lakosok. Mindnyájukról olvashatunk az utca honlapján érdekes történeteket, megismerhetjük életrajzukat, de találunk itt például 1956-os visszaemlékezéseket és egykori újságcikkek másolatait is.

Az utcában minden évben fesztivált rendeznek, legutóbb 2025. szeptember 6-án. Programjait zömmel az utcában lakók se-

Fotó: Helyővő II. Kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Szomszédolás

gítségével valósítják meg. Amit ebben a

kis lipótmizei utcában létrehozta, példányértékű civil helytörténeti kezdeményezés.

Képeslapok születése

.... széman

Jellegzetes figurája volt a századforduló környékének az utazó felszerelését magával cipelő település-fényképész, akit akkortájt frissen megalakult képsokszorosító vállalatok bíztak meg a települések jellegzetes épületeinek fényképezésével.

Apa két gyermekével és...

mattüvegén megjelenő fordított képben megjelent pózolóva a siserahad. Az üzletlajdonosok is büszkén álltak a családjukkal az üzletajtóba. Elkísérte a fényképészt a település rendőre is, hogy ne érje esetleges bántódás, és ha már ott volt, beállt a lefényképezett utca-képbe, jelentőségteljesen markolva szolgálati kardját. Mátyásföldön elsőre *Strelisky Sándor* készítette a településfotókat, Rákosszentmihályon *Kiszer Nándor*.

...a sétatálcás úr is a képeslapokon

Később már ritkán nevezték meg őket. Ha belenagytunk ezekbe a korai képekbe, egy régi világba mélyedhetünk el. Más-más képeslapokról ugyanazok az arcok néznek ránk. Végigkísérték a településen a fényképészt, hogy ne legyen olyan üres a képeslapra kerülő utca. Mellékelt képeslap részletünkön kame-

Fotók: KHGY

Menzán innen – menzán túl

.... skaper

Pesterzsébeti Múzeumunk Gaál Imre Galériájában 2025. október 29-én, 17 órakor nyílik meg a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum *Menzán innen – menzán túl* – Titkok, tények, távlatok az iskolai közétkeztetésben című vándorkiállítás. Az informatív, interaktív és gazdag tárgyanyagú tárlat Kecskemét, Sopron és Szombathely után tér vissza Budapestre.

A Pesterzsébeti Múzeum saját kutatásával egészíti ki az anyagot, a közétkeztetés több válfajának kérdését is körbejárva. A következőkben ez utóbbiból adunk rövid ízelítőt. Erzsébeten a két világháború között működött a szegényélelmezést felvállaló Mi Konyhánk, amelynek történetéről e lap hasábjain egy másik cikkben részletesen olvashatnak.

A második világháború utáni időszak megismeréséhez a kerületi és a fővárosi tanácsi ülések jegyzőkönyvei nyújtottak segítséget. Ezek anyagát felhasználva követjük végig az üzemi, a gyermek és a gerontológiai menzák történetét. Külön kitérünk a Lázár utcai konyhára is, amely 1962-re épült fel a Gyermekétkeztetési Vállalat intézményeként, és napjainkig folyamatosan főzőhelyként üzemel. A kiállításban gazdag fotóanyagot mutatunk be, amelyet főleg a Pesterzsébeti Múzeum anyagából válogattunk, de a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum és a Fortepan gyűjteményét is használtuk. Kiegészítő programként *Saly Noémi* 2025. november 5-én 17 órakor tart előadást *A „keserű fekete zsufától” a svédasztalig – Menzák régen és ma* címmel. Tárlatunk 2026. január 10-ig tekinthető meg, keddtől szombatiig, 10 és 18 óra között.

Fotó: Pesterzsébeti Múzeum

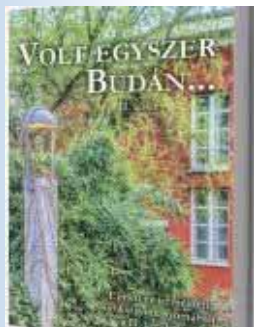
A Hazai Fésűsfonó napközi otthona

rába néző alakok, a keménykalapos apa két gyermekével, a sétatálcás, kalapját hetykén hordó úr is feltűnnek más utcákban, más házak előtt. Tanakodhatunk: vajon mindannyiunk által ismert művész lett a hegedűt tartó fiúból?

Épített és zöld örökség

•••• Viczián Zsófia

Volt egyszer Budán... II. kötet. Budai Polgár Nonprofit Kft., Budapest, 2024. 340. p.

Nemrég a II. kerület önkormányzata támogatásával egy megjelent kiadványról olvashattak helytörténeti magazinunk 2024/4. száma olvasói. A 2023 novemberében már olvasható, nagy sikerű *Volt egyszer Budán...* első kötetének folytatása már a következő évben, 2024 tavaszán meg jelent. Míg az első kötetben 12, javarészt a II. kerület sűrűbben lakott városrésze kapott helyett, a második kötet most a maradék, már kertvárosias jellegű vagy éppen teljesen beépítetlen 21 városrészt tárgyalja. Köztük olyanokat is, mint a méltán híres Pasarét vagy Húvösvölgy, illetve a fővároshoz a második városegysítés során 1950-ben csatolt Pesthidegkút és kertvárosai. Az írások ezúttal is a II. kerület lapjában, a *Budai Polgárban* az elmúlt harminc évben megjelent helytörténeti cikkeken alapulnak, de természetesen szerkesztett, aktualizált formában jelennek meg. Az archív képek mellett

gyönyörű friss fényképek is készültek a kötethez.

A *Volt egyszer Budán...* második kötetének különlegessége, hogy igyekszik felhívni a figyelmet az épített örökség, az emlékművek és jeles épületek mellett a természeti örökségre is. A könyv utolsó száz oldala ezzel foglalkozik: bemutatja a kivételesen gazdag élővilágot, a barlangokat, nevezetes fákat, természetvédelmi területeket. A budai oldal közel egyötödét kitevő zöldterület fontos a városrészek önazonossága szempontjából – nem véletlen, hogy a II. kerület címerében is három bükkfa zöldell. A kötetet ezúttal is a helytörténész *Viczián Zsófia* vezetésével a lap munkatársai szerkesztették. Könyvesbolti forgalomba nem került, de a II. kerület kulturális intézményeiben (Klebelsberg Kultúrkúria, Marczibányi Téri Művelődési Központ, Budai Tánciskola) megvásárolható, illetve megrendelhető a voltegyszerbudan@gmail.com címen is.

Szemeretelepi emberekről

•••• Pápai Tamás

Scharek Ferenc: Sorsok – Emberek Szemeretelepen. Szemeretelepiek Baráti Közössége, Budapest, 2022. 278. p.

Szerzőnk 2021-ben *A pestszentlőrinci Szemeretelep története* címmel már megírta szűkebb pátiaja történetét. Annak a művének is erénye volt, hogy sok történeti forrást osztott meg a helyben lakó családoktól. Természetes volt, hogy erre az anyagra is támaszkodva folytatta a kutatást és az írást. Újabb könyve személyesebb hangvételű, a Szemeretelep jelesebb személyiségeit mutatja be – a kezdetektől a jelenkorig. A legkorábbi életrajz *Balla Mihály* MÁV főművezetőé, az első letelepülők egyikéé, akit az 1920-as években Pestszentlőrinc község első emberének, bírójának választottak meg. Szerepel a kötetben többek között a világhírű színtervező, *Nemcsics Antal* és felesége, *Takács Magdolna*; *Vitéz József* koronőr, aki részt vett a Szent Korona 1945-ös menekítésében; a szemeretelepi iskola igazgatói, *Kuhár Ernő* és *Tomory Lajos* (utóbbi egyben a XVIII. kerületi múzeum

alapítója). A bemutatott személyek közül többen a rendszerváltás után alakított Szemeretelepi Baráti Kör tagja voltak – köztük az egykori elnökök: *Iványi Pál* és *Varga István*. Több egyházi személy is helyet kapott: *Pócs Lajos*, *Pándi János*, *Kiss László*, a református közösség lelkészei, *Frank Pál* szalézi szerzetes, de portrét közöl olyan figyelemre érdemes életúttal rendelkező kortársakról is, mint a szemeretelepi Szent István plébánia Indiából származó papja, *Mahimai Raj Anthony* vagy a szintén szemeretelepi templommal rendelkező Magyarországi Kopt Ortodox Egyház feje, *dr. Khalil Youssef*.

A felsoroltakon kívül több kisebb életrajz, portré, visszaemlékezés hozza közelebb az olvasóhoz ennek a Budapest-széli kertvárosnak a lakóit: a kötetben huszonnyolc személy szerepel – valamint két történeti melléklet zárja az első háztulajdonosokról és az első utcák neveiről.

„A semmiből valami”

•••• Szöllősy Marianne

Tóth Sándor László: Újpest faipara – Fejezetek Újpest asztaloságának, fa- és bútortiparjának 19. és 20. századi történetéből. INFORM Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 2025. 131. p.

Egy színművésztől, *Latinovits Zoltántól* származik a címbeli idézet, aki maga is kitanulta a mesterséget és nosztalgiával gondolt rá egész életében. Az asztalosághoz való erős kötődés jellemzi a szerzőt, *dr. Tóth Sándor László* okleveles faipari mérnököt is. Asztalos családból származik, Újpesten végezte el a Faipari Technikumot, hosszú ideig középvezetője volt az itteni székhelyű Budapesti Bútortipari Vállalatnak (BUBIV).

Jelen kiadvány, nemcsak hiánypótló helytörténeti mű, hanem általános szakmatörténeti forrás egyben. A szerző széleskörű adatgyűjtést végzett a Neogrady László Helytörténeti Gyűjteményben, egykori almanachokban és szakmai lexikonokban. A rendelkezésére álló helyi adatokat saját egyetemi szakmatörténeti ismereteivel kiegészítve tárja az olvasó elé.

A 20. század első felében Újpesten több száz asztalosműhely és tízezer faipari

üzem, bútorgyár működésével a legnagyobb faipari centrumnak számított az országban. Nem véletlen, hogy az iskolarendszerű szakoktatást is itt vezették be az országban először a fővároson kívül (1897).

Számos képpel, illusztrációval hozza közelebb a kiadvány, teszi közérthetőbbé a mondanivalót, mellékletében az asztalosműhelyekről, azok címeiről olvasható hasznos információ. Néhány ismert helyi asztalos dinasztia tagjainak munkássága mellett külön fejezet szól az iparoktatásról és a BUBIV történetéről is.

Az újpesti faipar, asztaloság történetének feldolgozására, kötetbe foglalására eddig még nem került sor. Az Újpest Önkormányzata támogatásával megjelent szaktörténeti munka valódi helytörténeti ritkaság, értékes adattár. Nemcsak újpestieknek ajánlható, hanem mindazoknak, akik a szakma története iránt érdeklődnek. Köszönet érte!

Egy mosoly a tűzfalon

•••• Rojkó Annamária

Róbert Péter: Szenes Hanna élete és küldetése. Karen Hayesod Hungaria Alapítvány, Budapest, 2023. 334 p.

Egy budai polgárlány a Baár–Madas Református Gimnáziumból; egy nemzetközi hírű költő; egy cionista kibucalakó és egy britek által kiképzett ejtőernyős, aki társaival meg akarta menteni magyarországi zsidókat a deportálástól – öt karakter egyetlen alakban: ő volt *Szenes Anikó*, akit a világ *Hanna Szenes*ként tart számon.

Hanna diákként már a középiskolában is kitűnt kiemelkedő teljesítményével, évekkal később erkölcsi tartásáról is tanúbizonyságot tett. A szülőföldjére egy titkos deszantos csoport tagjaként visszatért lányt egy csendőrzárór vette őrizetbe. A Margit körüti fogházba hurcolták, ahol a kínzások ellenére sem árulta el társait. 1944. november 7-én a börtönudvaron sortűz végzett vele.

Róbert Péter történész saját kutatásai mellett hiánypótló monográfiába szüntizálta mindazon tudományos művek, személyes visszaemlékezések, újságcikkek

és naplóbejegyzések ismeretanyagát, amelyek a 23 évesen kivégzett nőről korábban megjelentek.

Az Izraelben nemzeti hősként tisztelt Szenes Hanna tevékenységének értékelése hazánkban több mint fél évszázadot késett. Élettörténetéről és alakjáról azonban néhány éve már színdarab készült, műveiből antológiát adtak ki és egy képregény is megjelent róla. Budapest is a sajátjának érzi őt. Erzsébetvárosban egy róla elnevezett park és egy Kolodkó-féle miniszobor őrzi emlékét; a Széna téren a *Fáskerti Zsófia* által alkotott mellszobra áll. A II. kerületiek napi sétájuk során is „találkozhatnak” vele. A Frankel Leó utca 78. számú ház oldalán egy hatalmas tűzfalfestményről mosolyog rájuk. Ott olvashatók az alábbi sorai: „Boldog a gyufa, mely elégre szítja a lángot, / Boldog a láng, mely szívnek mélyén lobogott, / Boldog a szív, mely dicsőn múlt ki a világból, / Boldog a gyufa, mely elégre szítja a lángot”.

Akadémiánk 200 éve

Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

•••• Jókuthy Emese

A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nemzeti Múzeum közös rendezésében *Varázshatalom – Tudás. Közösség. Akadémia* címmel időszaki kiállítás látogatható a MNMKK Magyar Nemzeti Múzeum második emeleti kiállítótermeiben. Kiállításuk apropója, hogy az Akadémia 2025-ben ünnepli fennállásának 200. évfordulóját.

A közösség tudása – a tudás közössége. Ez a mottója a tárlatnak, amely öt különböző látványvilágú tematikai egységben mutatja be az Akadémia történetét, közösségteremtő erejét, jelentőségét a nemzeti azonosságtudat és a polgári fejlődés formálódásában, az intézmény belső működését, a tudás létrehozásában és közvetítésében játszott szerepét, valamint a tudományok és a mindennapok kapcsolatát is.

A tartalom értelmezését vagy épp újabb jelentésrétegek feltárását az adott tematikus egységekre jellemző sajátos, de egyes elemeiben az egész kiállítási installációban visszaköszönő gazdag szimbólumrendszer segíti. A főbb motívumok között megtalálható a tudomány fejlődésének, a szellemi közösségek kialakulásának és magának az

ra, a bagoly, valamint a szabályozottság, a hatalmi kontroll vagy a tudományos kapcsolatrendszer szimbólumaként egyaránt felfogható rácsszerkezet is.

A kiállítás elrendezése részben kronologikus, ugyanakkor az egyes blokkok önmagukban és más viszonyrendszerben is értelmezhetők. Ezt támogatja az egyes tematikai egységek installációjának egymástól

Fotók: Magyar Nemzeti Múzeum

Akadémiának a jelképeként is szolgáló kert, az arannyá változó fa, a bölcseségnek a mitológiából jól ismert mada-

Öt teremben öt látványvilágú tematikai egység

tézmény működése és szerepe a mindenkori társadalmi fejlődésben. Olyan relikviákat is találunk a kiállítási darabok között, mint *Széchenyi* adományszólevela az Akadémia megalapítására, *Kisfaludy* Ká-

Akadémikusok relikviái és az arannyá változó fa

rolly halotti maszkja, a székház egykori homlokzatát díszítő oroszlánfejek vagy éppen *Karikó Katalin* Nobel-díja. De egy-egy tárgy számos más témából, például a szabaddkőművesség történetéből, az orvostudomány fejlődéséből vagy az Akadémia történetének meghatározó – főként költőként, íróként, művészként ismert – szereplőinek életéből is új, érdekes részleteket villant fel.

A kiállítási tárgyak mellett meghatározott pontokon látványos virtuális

teljesen eltérő látványvilága és hangulata is.

A kiállított tárgyak segítségével betekintést nyerhetünk a tudományos gondolkodás kialakulásába és fejlődésébe, s megelevenedik még előttünk az Akadémia virágkora, a történelem viharos időszakai során az elszenvedett veszteségei, szervezeti átalakulásai, a tudományterületek fejlődése és eredményei, valamint az in-

A tudomány hídjá, amely a jövőbe vezet

tartalmak és megoldások, valamint *Orosz Klára* szobrászművész alkotásai adnak lehetőséget mélyebb összefüggések felfedezésére.

Látogasson el a *Varázshatalom – Tudás. Közösség. Akadémia* kiállításra, és fedezze fel a tudomány történetének múltját, jelenét és jövőjét izgalmas tárgyakon, történeteken és művészi installációkon keresztül!

A tárlathoz kapcsolódóan változatos kísérőprogramok – tárlatvezetések, és előadások – is várják az érdeklődőket. Merüljön el a tudás világában, és élje át, hogyan válik a tudomány élménnyé minden korosztály számára! A kiállítás 2025. október 26-ig tekinthető meg.